

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ ODDZIAŁ W ŁODZI

„Zapał znicz pamięci” – akcja upamiętniająca dramatyczne losy Polaków podczas II wojny światowej – na terenach wcielonych do III Rzeszy

Symbolem losów Polaków, którzy mieszkali na Pomorzu, Śląsku, ziemi łódzkiej i ciechanowskiej oraz w Wielkopolsce, jest pięć postaci, aresztowanych przez Niemców jesienią 1939 r. i zamordowanych:

- ks. Ksawery Szynalewski, proboszcz parafii w Kuźnicy na Helu, zamordowany w lasach piaszniczkich koło Wejherowa
- Władysław Klimek, żołnierz, działacz społeczny i polityk, rozstrzelany w październiku 1939 r.
- Stanisław Pawłowski, geograf, profesor Uniwersytetu Poznańskiego, zamordowany w Forcie VII
- **Aleksy Rzewski, działacz PPS, były prezydent Łodzi (1919-1923) zamordowany w Lesie Łagiewnickim**
- Franciszek Feige, walczący w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. i powstaniach śląskich, działacz Związku Powstańców Śląskich, rozstrzelany we wrześniu 1939 r.

Aleksy Wincenty Rzewski (1885-1939) – człowiek, który przez życie przeszedł przebojem

Aleksy Rzewski przyszedł na świat w łódzkiej rodzinie robotniczej 6 lipca 1885 r. W wieku dwunastu lat rozpoczął dorywczą pracę w fabryce włókienniczej Józefa Gampego i Ludwika Albrechta w Łodzi. Po dwóch latach został wykwalifikowanym pracownikiem przędzalni. Od piętnastego roku życia należał do Koła Oświaty Narodowej i kolportował nielegalny tygodnik „Polak”, będący organem Legii Narodowej.

Od 1903 r. pojawiał się na zebraniach Polskiej Partii Socjalistycznej i do organizacji przystąpił za sprawą Tomasza Arciszewskiego, który przebywał wówczas w Łodzi. W 1904 r. znalazł się w szeregach Frakcji Rewolucyjnej PPS. Do jego zadań należał kolportaż „Robotnika”, w organizacji używał pseudonimu „Przebój”.

Pierwszy raz władze carskie zatrzymały go w lutym 1905 r. w okolicach Łęczycy za agitowanie wśród ludności wiejskiej. W czerwcu 1905 r. brał udział w walkach rewolucyjnych w Łodzi i bronił jednej z barykad na Widzewie, zaś na ul. Nawrot został postrzelony w nogę.

W 1906 r. mianowano go sekretarzem Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Włókienniczego i powierzono mu zadanie reprezentowania łódzkich działaczy PPS we

Lwowie. Po powrocie do Królestwa Polskiego wznowił działalność konspiracyjną, lecz był już pod obserwacją rosyjskich służb. Do zatrzymania doszło w Cedrowicach nieopodal Ozorkowa, gdzie rannego od pałasza Rzewskiego ujęli carscy żandarmi. W 1907 r. osadzono go na krótko w łęczyckim więzieniu, a jesienią tego roku skierowano do sieradzkiego zakładu karnego. W 1908 r. zesłano go na Syberię, skąd po roku uciekł i powrócił do Łodzi.

Poszukiwany przez rosyjską policję, wyjechał początkowo do Niemiec. W czasie pracy w Ludwigshafen jako robotnik uległ poparzeniu kwasem. Po wyzdrowieniu wyemigrował do Francji i działał politycznie wśród tamtejszej Polonii w Paryżu, Nancy i Marsylii. Udzielał się również w chórze śpiewaczym i w latach 1911-1912 współtworzył agendy Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

W 1913 r., po ogłoszeniu amnestii przez władze rosyjskie, powrócił do Królestwa Polskiego. Do wybuchu pierwszej wojny światowej pracował jako konduktor w tramwajach kursujących na linii Łódź – Konstantynów Łódzki, wciąż kolportując ulotki dla PPS.

W 1914 r. pobrał się ze Stanisławą Zalewską, z którą miał trójkę dzieci: Aleksego Stanisława, Zdzisława Zbigniewa i Mirosławę.

Po wybuchu pierwszej wojny światowej wszedł w szeregi Polskiej Organizacji Wojskowej i prowadził w Łodzi akcje wywiadowcze i dywersyjne przeciwko zaborcy rosyjskiemu. Z końcem 1914 r., wraz z zajęciem Łodzi przez Niemców, nadal udzielał się politycznie wśród robotników, przygotowując ich do wystąpienia przeciwko okupantowi niemieckiemu. Zatrzymany w grudniu 1917 r. w podziemnej drukarni „Łodzianina”, uciekł niemieckim żołnierzom, gdy ci prowadzili go ul. Piotrkowską do więzienia przy ul. Gdańskiej 13. Niemieckie władze zaocznie skazały Rzewskiego na 4,5 roku więzienia. Nie mogąc wrócić do Łodzi, ukrywał się w Lublinie w strefie okupowanej przez siły austro-węgierskie. W Lublinie współredagował czasopismo „Nasze Hasło” i wszedł w skład Komisji Wykonawczej Stronnictw Niepodległościowych. Zatrzymany w trakcie antyhabsburskiej demonstracji, w areszcie spędził kilka miesięcy. Po wyjściu na wolność opuścił Lublin i zakonspirował się w Radomiu. 7 listopada 1918 r., dowodząc kompanią POW, brał udział w rozbrojeniu wojsk państw centralnych w Radomiu.

W dniu 4 grudnia 1918 r. powrócił do wolnej od Niemców Łodzi. W mieście z polecenia premiera Jędrzeja Moraczewskiego był Komisarzem Rządowym i funkcję pełnił do wyborów samorządowych, w których startował z ramienia PPS. Z końcem marca 1919 r. Rada Miejska przekazała mu urząd Prezydenta Łodzi, na stanowisku pozostawał przez cztery lata. W mieście wprowadził powszechny obowiązek nauczania, w czym wyprzedził ustawodawcę krajowego. Skutecznie popierał oraz aktywizował budownictwo szkół publicznych, dążąc do tego, by nauka na poziomie podstawowym była nieodpłatna. Przyczynił się także do elektryfikacji i kanalizacji niektórych dzielnic miasta. Wiele jego inicjatyw gospodarczych zostało zrealizowanych jako roboty publiczne. Przeworsował również obowiązkowy system ubezpieczeń zdrowotnych dla robotników, wiążąc go z krajowym systemem Kasy Chorych.

W 1924 r. z powodu partyjnych nieporozumień wystąpił z PPS. Do 1927 r. był naczelnikiem Urzędu Stanu Cywilnego, a w latach 1927-1933 piastował stanowisko starosty łódzkiego, dbając o rozwój podłódzkich miast Tuszyń, Aleksandrów i Konstantynów, które odbudowywano ze zniszczeń wojennych. W 1933 r. wycofał się z życia politycznego i, po ukończeniu studiów prawniczych, przez kolejne sześć lat prowadził kancelarię notarialną

przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Łodzi. Opublikował cztery książki i kilkadziesiąt artykułów dotyczących politycznej oraz wojskowej roli PPS.

Po zajęciu 7 września 1939 r. Łodzi przez Wehrmacht, Rzewski nie opuścił miasta i próbował stworzyć siatkę konspiracyjną. Aresztowany przez okupanta niemieckiego w przeddzień Święta Niepodległości, trafił 12 listopada 1939 r. do obozu w fabryce Michała Glazera na Radogoszczu. W ośrodku tym Niemcy osadzili ok. 1,5 tys. osób i kilkaset z nich zamordowali. Rzewskiego rozstrzelano prawdopodobnie 20 lub 22 grudnia 1939 r., przypuszczalnym miejscem straceń był Las Łągiewnicki. Dziś jednak nowe ślady wskazują, że osoby zamordowane z końcem 1939 r. mogły zostać pochowane na poligonie wojskowym na Brusie w Łodzi. Od 2008 r. na terenie byłego poligonu prowadzone są prace archeologiczne i do chwili obecnej odnaleziono ok. 150 szczątków ludzkich.

Oprac. Artur Ossowski
IPN Oddział w Łodzi

***

W tym roku chcemy również przypomnieć o wysiedleniach. Już w październiku 1939 r. okupacyjne władze niemieckie rozpoczęły akcje wysiedlania ludności polskiej i żydowskiej do GG w celu wzmocnienia potencjału niemieckiego na terenach wcielonych do III Rzeszy.

W latach 1939-1941 z ziem wcielonych wysiedlono ponad 414 000 osób:

- z Wielkopolski i ziemi łódzkiej (280 000 osób)
- z Pomorza (91 500 osób)
- ze Śląska (22 000 osób)
- z ziemi ciechanowskiej (20 600 osób)

W Łodzi okupant niemiecki utworzył kilkanaście ośrodków odosobnienia dla wysiedlanych. Większość z nich usytuowano w centrum miasta, w bezpośrednim sąsiedztwie Dworca Łódź-Kaliska. Największy centralny obóz przesiedleńczy utworzono w fabryce tkanin wzorzystych Borucha Anszela Gliksmana przy ul. Łąkowej 4. Kolejnymi miejscami odosobnienia były: fabryka waty przy ul. Leszno 41/43 (ob. ul. Lucjana Żeligowskiego), dom noclegowy dla mężczyzn przy ul. Kopernika 53/55 oraz noclegownia dla kobiet w budynku przy ul. 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 32.

Wymienione ośrodki funkcjonowały jako obozy przesiedleńcze do 1941 r. Poza wysiedlanymi łodzianami, przez łódzkie obozy przeszli mieszkańcy Poznania, Ostrzeszowa, Kalisza, Gniezna, Inowrocławia, a nawet Gdyni.

Wielu wysiedlonych Polaków i Żydów władze niemieckie skierowały do Generalnego Gubernatorstwa, do Tomaszowa Mazowieckiego, Piotrkowa Trybunalskiego i Częstochowy. Szacunkowa liczba osób wyekspediowanych w latach 1939-1941 przez Centralę Przesiedleńczą w Łodzi to ok. 70 tys. osób. Z tej liczby zostało zabitych lub zmarło w obozach, czy też w transporcie ok. 4 tys. osób.

Oprac. Artur Ossowski
IPN Oddział w Łodzi

Pierwsze wysiedlenia – Łódź, jesień 1939 r. (AIPN w Łodzi)

Po przekroczeniu bramy obozu przesiedleńczego przy ul. Łąkowej 4 w Łodzi (AIPN w Łodzi)

Rejestracja wysiedlonych Polaków w obozie przy ul. Kopernika 53/55 (AIPN w Łodzi)